

КЛАСИФІКАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЯКІ ТРИМАЮТЬСЯ У СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

CLASSIFICATION OF NATIONAL ENTITIES ENSURING THE LEGAL STATUS OF PERSONS DETAINED IN THE PRE-TRIAL DETENTION CENTERS OF THE STATE CRIMINAL EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

Снітко М.Є., ад'юнкт кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарна академія України

В статті розглядається питання про класифікацію суб'єктів, що забезпечують правовий статус осіб, які тримаються у слідчих ізоляторах та установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України. Автор досліджує та пропонує класифікацію національних суб'єктів, а також розглядає їх поділ на окремі підгрупи, які в свою чергу, відповідають за забезпечення прав та гарантій особам, які тримаються у цих установах, і виокремлює їх функції у сфері забезпечення правового статусу.

У статті розглядається функції різних органів, які можуть бути віднесені до суб'єктів забезпечення правового статусу ув'язнених та засуджених у слідчих ізоляторах та установах виконання покарань. Автор наголошує на важливості правової підтримки для забезпечення справедливого та гуманного ставлення до засуджених та ув'язнених. Крім того, у статті аналізується, які конкретні суб'єкти повинні відповідати за надання правової допомоги та захисту прав ув'язненим та засудженим.

Автор також надає пропозиції щодо можливих шляхів покращення системи забезпечення правового статусу ув'язнених та засуджених, які тримаються в слідчих ізоляторах. А саме надає рекомендації щодо розширення повноважень деяких структур або створення нових, спрямованих на захист прав людей, які перебувають в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань. Автор наводить перелік осіб, які тримаються і цих установах.

В статті пропонується комплексний підхід до розгляду основних напрямів діяльності зазначених вище суб'єктів у рамках національної кримінально-виконавчої політики, що свідчить про наявність у їх діяльності елементів як формування, так і реалізації цієї політики.

У цілому, стаття пропонує глибокий аналіз та конструктивні рекомендації щодо визначення основних суб'єктів, що забезпечують правовий статус ув'язнених та засуджених у слідчих ізоляторах та установах виконання покарань. У статті вказується на важливість уваги та обговорення проблемних питань в цій сфері для забезпечення дотримання прав людей, які перебувають у слідчих ізоляторах та установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України.

Ключові слова: слідчі ізолятори, установи виконання покарань правовий статус, ув'язнені, засуджені, Державна кримінально-виконавча служба, суб'єкти забезпечення прав, правова підтримка, гуманне ставлення, правозахисні органи.

The article examines the classification of entities ensuring the legal status of individuals detained in pre-trial detention centers and correctional facilities of the State Criminal Executive Service of Ukraine. The author explores and proposes a classification of national subjects, as well as discusses their division into separate subgroups, which are responsible for ensuring the rights and guarantees of persons held in these facilities, and identifies their functions in ensuring the legal status.

The functions of various bodies, which may be attributed to subjects ensuring the legal status of prisoners and convicts in pre-trial detention centers and correctional facilities, are considered in the article. The author emphasizes the importance of legal support to ensure fair and humane treatment of convicts and detainees. Additionally, the article analyzes which specific subjects should be responsible for providing legal assistance and protection of the rights of prisoners and convicts.

The author also provides suggestions for possible ways to improve the system of ensuring the legal status of prisoners and convicts held in pre-trial detention centers. Specifically, recommendations are made regarding the expansion of powers of certain structures or the creation of new ones aimed at protecting the rights of individuals in pre-trial detention centers and correctional facilities. The author lists the individuals held in these facilities.

The article proposes a comprehensive approach to examining the main directions of activity of the aforementioned subjects within the framework of the national criminal-executive policy, indicating the presence of elements of both formation and implementation of this policy in their activities.

Overall, the article offers a thorough analysis and constructive recommendations regarding the determination of the main subjects ensuring the legal status of prisoners and convicts in pre-trial detention centers and correctional facilities. The article underscores the importance of attention and discussion of problematic issues in this sphere to ensure the observance of the rights of individuals held in pre-trial detention centers and correctional facilities of the State Criminal Executive Service of Ukraine.

Key words: pre-trial detention centers, penal institutions, legal status, prisoners, convicts, State Criminal Executive Service, entities ensuring rights, legal support, humane treatment, human rights organizations.

Програма інтеграції України до ЄС має бути основним інструментом загальної стратегії, спрямованої на наближення України до ЄС в усіх сферах співробітництва, включаючи політичну, соціальну, фінансову, економічну, торговельну, наукову, освітню та культурну. Інші політичні, соціальні та економічні програми і плани, що розробляються або будуть розроблятися органами виконавчої влади, мають ґрунтуватися на цілях цієї програми. Створення умов для вступу України до ЄС означає, насамперед, необхідність проведення відповідних реформ на основі імплементації угоди про співробітництво з ЄС з поєднанням досягненням відповідності копенгагенським стандартам. Вивчаючи проблемні питання законодавства, що стосуються діяльності «суб'єктів забезпечення правового статусу засуджених та ув'язнених», існує необхідність

приведення до відповідності к європейським стандартам і вимогам у сфері захисту прав засуджених та ув'язнених про що свідчать чисельні рішення Європейського суду з прав людини [1]. Саме вони вказують на те, що і на законодавчому рівні, і в практиці роботи слідчих ізоляторів існують проблемні питання в дотриманні основних вимог міжнародного права щодо утримування ув'язнених та засуджених в умовах і за правилами, які забезпечують гуманність, повагу до прав людини, людської гідності, честі та поваги до особистості.

Це ключовий елемент, що лежить в основі українського кримінально-виконавчого права. Правовий статус – це, по суті, сукупність прав та обов'язків, якими наділена особа в структурі певних правовідносин та їх законних інтересів. У зв'язку з цим, правовий статус є важливим

інститутом, який уможливило, серед іншого, захист прав ув'язнених та засуджених. Загальновідомо, що правовий статус людини та громадянина має велике значення в політиці та праві. Їх права, свободи й обов'язки визначають рівень цивілізованості суспільства й держави. Це стандарт для оцінки досягнень суспільства й показник взаємин між громадянином і державою. Коли людина отримує права й свободи, вона стає рівноправним партнером держави, з обов'язками, а не лише правами. Всяка особа, засуджена вироком суду, залишається громадянином України, і вона володіє таким же, як і всі інші громадяни, відповідним правовим статусом, правовим становищем.

Проблема наукового аналізу стану правового статусу осіб, які утримуються в установах виконання покарань, була предметом дослідження таких вітчизняних учених, як К. А. Автухов, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джуца, О. М. Звенигородський, В. В. Карелін, О. Г. Колб, І. М. Копотун, Є. Л. Малишенко, Л. І. Олефір, Л. Г. Остапчук, О. Г. Михайлик, В. Ф. Пузирний, М. С. Пузирьов, А. Г. Перегудов, Н. М. Свириденко, А. Х. Степанюк, С. Р. Тагієв, О. Г. Ткаченко, М. І. Хавронюк, С. В. Царюк, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та багатьох інших.

Натомість, існує нагальна необхідність в подальшій реформі системи забезпечення правового статусу осіб, які утримуються в установах виконання покарань з урахуванням як вимог міжнародних норм так, і пенітенціарній практиці розвинутих країн світу.

Метою статті є дослідження класифікації суб'єктів та визначення їх повноважень щодо забезпечення реалізації всіх компонентів правового статусу засуджених та ув'язнених.

В нашій статті ми розглядаємо правовий статус не тільки слідчих ізоляторів (в класичному їх розумінні), але й так званих поліфункціональних установ виконання покарань, які виконують функції не лише утримання осіб, щодо яких обраний запобіжний захід у виді тримання під вартою, а й виправних колоній, де утримуються засуджені в приміщеннях камерного типу. Саме тому вважаємо доцільним розглядати суб'єктів реалізації правового статусу у загальному вигляді.

Досліджуючи етимологію «національних суб'єктів забезпечення правового статусу», можна побачити, що у вузькому розумінні це різноманітні установи, органи та організації на рівні країни, які мають завдання надавати правовий захист, забезпечувати дотримання закону та прав людини, а також забезпечувати гуманні умови утримання для осіб, які перебувають в установах виконання покарань.

В свою чергу, відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та Кримінально-виконавчого кодексу України, співробітники органів та установ виконання покарань зобов'язані виконувати ряд обов'язків, визначених статтею 18, зокрема, п. 2, п. 6, п. 15 та іншими [2].

З метою контролю за виконанням ними своїх обов'язків та надання правової, адаптаційної та реабілітаційної допомоги ув'язненим та засудженим в цій сфері створено цілий спектр суб'єктів, які здійснюють діяльність у забезпеченні реалізації та дотримання правового статусу ув'язнених та засуджених.

Зазвичай, з аналізу ст. 22, ст. 23, ст. 24, ст. 25 Кримінально-виконавчого кодексу України виділяють такі види нагляду і контролю за діяльністю установ виконання покарань, як законодавчий, судовий, відомчий, громадський контроль та прокурорський нагляд. Проте у нас є власна думка щодо класифікації суб'єктів, які здійснюють контроль за дотриманням прав ув'язнених та засуджених під час їх перебування в установах виконання покарань [3].

Як зазначають наступні науковці В. І. Олефір, О. Г. Колб, Н. З. Рогатинська, В. Є. Ткачук, С. В. Банах,

що суб'єктами формування та розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Державна кримінально-виконавча служба України [4, с. 76]. На нашу думку, всі зазначені суб'єкти виконують різні функції. Однак існує необхідність зіставлення їх в одну окрему категорію національних суб'єктів забезпечення правового статусу засудженого і ув'язненого, а також розширення кола суб'єктів. У свою чергу за характером виконуваних функцій в межах держави або регіону, повинні бути розділені на окремі групи, а саме *регіональні та загальнонаціональні*.

Розглядаючи групу національно-регіональних, ми розділили їх на судові та наглядові. Судові органи, до яких віднесені суди першої інстанції, виступають як важливі суб'єкти забезпечення правового статусу осіб у слідчих ізоляторах. Вони розглядають справи про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, вирішують питання про законність та обґрунтованість утримання під вартою, забезпечують процесуальні гарантії для обвинуваченого та права на адекватний захист. Також вони можуть вживати заходів для забезпечення гідних умов утримання осіб у слідчих ізоляторах та розглядати позови або скарги у разі порушення прав особи, яка перебуває там, і приймати відповідні рішення щодо відшкодування збитків. Таким чином, суди першої інстанції мають ключову роль у забезпеченні дотримання закону та прав людини. Розглядаючи регіонально-наглядові суб'єкти забезпечення правового статусу, до яких ми включили: представника Уповноваженого Верховної Ради України (далі – представник уповноваженого ВРУ) в області; місцеві та регіональні прокуратури; спостережні комісії; піклувальні ради. Представник уповноваженого ВРУ в області може виступати як посередник між особами, що перебувають в установах виконання покарань. Він виконує наступні функції в межах свого регіону: моніторинг умов утримання; здійснювати захист прав і свобод осіб; співпраця з владою; здійснює інформаційно-просвітницьку діяльність.

Наступним суб'єктом даної групи ми виділяємо місцеві та регіональні прокуратури. Вони здійснюють нагляд за дотриманням законності, проводять розслідування випадків порушень прав затриманих осіб, здійснюють представництво їх інтересів у суді та контролюють умови ув'язнення. Ці функції є основними і спрямовані на захист прав та законних інтересів осіб в місцях примусового утримання.

Досить цікавим, на нашу думку, суб'єктом забезпечення правового статусу осіб, які тримаються у СІЗО, є спостережні комісії. Вони утворюються для забезпечення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань [5, с. 183].

Відповідно до ч. 2 ст. 25 Кримінально-виконавчого кодексу України, основною функцією спостережних комісій є громадський контроль за додержанням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, слідчих ізоляторах, виправних центрах [3].

Так, діяльність спостережних комісій виявляється надзвичайно важливою як один із механізмів громадського моніторингу за дотриманням правового статусу осіб, які тримаються в установах виконання покарань. Крім того, вони можуть сприяти мінімізації порушень законодавства персоналом установ виконання покарань щодо недотримання норм про працю і такого поводження з ув'язненими, що принижує їх честь та гідність, також приймають активну участь у застосуванні, чи відмови в застосуванні елементів прогресивної тюремної системи.

Останнім суб'єктом групи регіональних є піклувальні ради. Ці ради утворюються для надання допомоги з питань соціального захисту неповнолітніх засуджених, для організації навчально-виховного процесу і зміцнення

матеріально-технічної бази установ виконання покарань, здійснення громадського контролю та оцінки рівня дотримання прав людини, вирішення питань соціального захисту неповнолітніх засуджених, побутового влаштування осіб, які звільнюються [6].

Так, всі вищезазначені регіональні суб'єкти забезпечення правового статусу осіб, які перебувають в установах виконання покарань, відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання прав і законів щодо затриманих, ув'язнених та засуджених осіб, а також у наданні захисту їхнім інтересам.

Наступною групою національних суб'єктів забезпечення правового статусу осіб, які тримаються в установах виконання покарань, є загально-національні. Ця група включає наступний розподіл суб'єктів: судові, нормативно-правові, безпосередні та наглядові. Усі зазначені суб'єкти утворюють державний комплексний механізм, який забезпечує дотримання прав та гарантує законність їхнього тримання в установах виконання покарань. Розглядаючи підгрупу судових суб'єктів, ми відносимо до неї Конституційний Суд України та Верховний Суд України.

Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України, а у випадках, передбачених Конституцією, іншими актами, здійснює офіційне тлумачення Конституції України (згідно зі статтею 147 Конституції України). Крім того, він може розглядати конституційні скарги, включаючи ті, що стосуються порушень прав осіб, що перебувають в установах виконання покарань [7].

Верховний Суд України є найвищим судовим органом в системі судів загальної юрисдикції. Він відповідає за забезпечення однакового застосування закону та захист прав та свобод громадян, включаючи осіб, які перебувають під вартою або засуджених. Верховний Суд може розглядати апеляції та касаційні скарги, пов'язані з порушенням прав зазначеної категорії осіб та інші.

Наступними суб'єктами ми виділяємо підгрупу нормативно-правових, вони здійснюють тлумачення нормативно-правових актів, щодо забезпечення правового статусу осіб, які тримаються в установах виконання покарань. Насамперед формування та реалізацію кримінально-виконавчої політики у сфері забезпечення правового статусу осіб, які тримаються в установах виконання покарань, здійснює Верховна Рада України. Верховна Рада України, як орган законодавчої влади, відіграє ключову роль у формуванні та реалізації кримінально-виконавчої політики, спрямованої на забезпечення правового статусу осіб, які тримаються в установах виконання покарань. Цей орган приймає закони та визначає принципи внутрішньої та зовнішньої політики, включаючи сферу виконання кримінальних покарань. Прийняті законодавчі акти у цій сфері є основою для кримінально-виконавчої діяльності та визначають права та обов'язки осіб, які перебувають в установах виконання покарань, а також порядок їх взаємодії з правоохоронними органами та іншими суб'єктами.

Наступним суб'єктом внутрішньої політики, який бере участь у сфері забезпечення правового статусу ув'язнених і засуджених, є Президент України. Перш за все, Президент України є главою держави і виступає від її імені. Також Президент України є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Президент підписує закони України, прийняті Верховною Радою, і застосовує право вето. Прийняті Президентом нормативно-правові акти визначають і формують поточну кримінально-виконавчу політику нашої держави. Тому за таких умов Президент України однаково бере участь як у формуванні кримінально-виконавчої політики, так і в окремих випадках реалізації забезпечення правового статусу.

Кабінет Міністрів України є державним органом, який також бере участь у формуванні та реалізації політики

у сфері забезпечення правового статусу осіб, які тримаються в установах виконання покарань.

Основними завданнями Кабінету Міністрів України як вищого органу в системі органів виконавчої влади є реалізація зовнішньої і внутрішньої політики держави, зокрема кримінально-виконавчої політики, вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, розробка та реалізація загальнодержавних програм, спрямування та координація роботи міністерств та інших органів виконавчої влади, контроль за їх діяльністю тощо.

Наступною підгрупою суб'єктів є безпосередні. Міністерство юстиції України виступає як один із ключових суб'єктів, що забезпечує дотримання правового статусу осіб, які перебувають в установах виконання покарань. Його роль полягає у виконанні ряду функцій, спрямованих на гарантування прав та свобод затриманих осіб і забезпечення відповідності умов їх тримання законним та міжнародним стандартам. Міністерство юстиції веде моніторинг умов у слідчих ізоляторах, спрямований на перевірку відповідності умов тримання встановленим законам та стандартам.

Наступним суб'єктом забезпечення правового статусу слід виділити Державну кримінально-виконавчу службу України (далі – ДКВС України). Відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23.06.2005 № 2713-IV завданням ДКВС України є реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Специфіка діяльності ДКВС України цілком узгоджується з діяльністю вищезазначених органів щодо формування та реалізації вітчизняної кримінально-виконавчої політики [2].

На нашу думку, доцільно відокремити наступного суб'єкта – Уповноваженого ВРУ з прав людини – це посадова особа, яка здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні. Уповноважений ВРУ з прав людини (Уповноважений) визначений та закріплений в законодавстві України, зокрема у статті 101 Конституції України. Відповідно до цього положення, він має завдання забезпечення захисту прав та свобод людини та громадянина. Перебування осіб в установах виконання покарань становить одну з ситуацій, коли можуть порушуватися їхній правовий статус [8].

Дана посадова особа має статус незалежного органу, який діє відповідно до принципів автономії та незалежності від інших гілок влади. Це дозволяє йому ефективно виконувати свої функції щодо захисту прав і свобод осіб, незалежно від можливого тиску чи впливу інших владних структур. Уповноважений має великий досвід у сфері правозахисну та правової допомоги.

Останнім суб'єктом у цій групі є Офіс генерального прокурора України. Він має визначені законом повноваження щодо здійснення нагляду за додержанням законності, прав та свобод громадян. Він має право проводити розслідування та контролювати дотримання правил тримання осіб у слідчих ізоляторах, що робить його значним суб'єктом забезпечення правового статусу цих осіб [9]. Також вживає різноманітні заходи та інструменти для захисту прав затриманих осіб, включаючи проведення розслідувань, вживання превентивних заходів та надання правової допомоги.

Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що нами були зазначені основні національні суб'єкти забезпечення правового статусу осіб, які тримаються в установах виконання покарань та можуть здійснювати кримінально-правову політику у сфері забезпечення правового статусу ув'язненого та засудженого фактично вони утворюють єдину групу юридичних і фізичних осіб, які комплексно здійснюють формування та реалізацію цього напрямку внутрішньої політики нашої держави. Однак, на нашу точку зору, така система занадто розгалужена та обтяжує

функціонування установ виконання покарань, так занадто велика кількість наглядових та контролюючих органів потребує залучення значної кількості адміністративного ресурсу установ на організацію співпраці з ними.

Саме тому слушною є точка зору, щодо створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій, згідно розділу XV перехідних положень відповідно до п. 9 Конституції України [7]. Ця інспекція повинна включати запропоновану нами класифікації суб'єктів забезпечення правового статусу під час утворення нормативно-правової основи

її діяльності у сфері забезпечення контролю за додержанням прав і свобод людини і громадянина, які перебувають у місцях несвободи. Але й до сьогоднішнього дня не було створено Пенітенціарну інспекцію, проте згідно висновку Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу щодо проекту Закону України «Про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій» вказано, що даний проект не суперечить міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції [10].

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення щодо України, винесені європейським судом з прав людини. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini> (дата звернення: 18.04.2024).
2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 18.04.2024).
3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV : станом на 28 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 16.04.2024).
4. Олєфір В. І. Кримінально-виконавче право України : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 260 с.
5. Гель А. П., Колб О. Г., Корчинський В. О. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
6. Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах : Постанова Каб. Міністрів України від 01.04.2004 р. № 429 : станом на 28 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-п#Text> (дата звернення: 16.04.2024).
7. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 16.04.2024).
8. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text> (дата звернення: 16.04.2024).
9. Принципи Мендеса: Як Офіс Генпрокурора імплементує ці та інші міжнародні стандарти у сфері прав і свобод людини. Головна – *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/principi-mendes-a-yak-ofis-genprokurora-implementuje-ci-ta-inski-miznarodni-standarti-u-sferi-prav-i-svobod-lyudini> (дата звернення: 16.04.2024).
10. Офіційний портал Верховної Ради України. *Проект Закону про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72675 (дата звернення: 19.04.2024).